

IVAN BORKOVSKÝ

BARTOLOMĚJSKÝ KOSTELÍK NA PRAŽSKÉM HRADĚ

Podle Kristiána byl na Pražském hradě postaven knížetem Bořivojem v druhé polovině 9. stol. kostel, zasvěcený P. Marii. Tento kostel, který byl objeven v roce 1950, stál uprostřed hradčanského ostrohu na západním konci pražského hradíště a otázkou jeho lokalizace se mezi jinými zabýval také V. Richter.¹ Po vybudování opevněného knížecího sídla ke konci 9. stol. na hradčanském návrší bylo vystavěno kostelů více a později také zřízen u kostela sv. Jiří první ženský klášter v Čechách. Kostely, o kterých je zmínka v pramenech od dob nejstarších, byly objeveny, jejich poloha je známa. Zbytky dalších kostelů nebyly archeologickým výzkumem odkryty a nejsou ani historickými zprávami doloženy.

Na III. nádvoří Pražského hradu byl však objeven kostel, pocházející pravděpodobně z poloviny 11. stol.; nebylo dosud rozhodnuto, komu byl zasvěcen. Zbytky základů a půdorysu tohoto kostela byly objeveny stavitelem K. Fialou při kanalizačních pracích v r. 1920. Později, v l. 1925—26, byla při celkovém výzkumu III. nádvoří před vchodem do starého paláce zkoumána celá plocha kolem kostela i jeho samotné základy. Na severní straně kostela byla rovněž odkryta chodba, která jej spojovala s bazilikou Spytšhněvovou. Stavitel Fiala vyslovil ze začátku domněnku, že je to na Pražském hradě první kostel, vystavěný knížetem Bořivojem a zasvěcený P. Marii, pak však svůj názor změnil a domníval se, podobně jako K. Guth, že je to kaple sv. Bartoloměje. Na jiném místě pak uvedl, že jde o kapli sv. Ondřeje.² Dr. Karel Guth později uvažoval ve svých pracích, že by to mohl být kostel založení Bořivojova.³ Nejnověji však vyslovil J. Cibulka domněnku, že zde popisované základy kostela patří zasvěcením sv. Tomáši a že jde o kapli, vystavěnou zbožnou kněžnou Ludmilou, sestrou knížete Břetislava II., zavražděného u Smečna v r. 1100. Cibulka vyslovil názor, že kaple sv. Bartoloměje na Pražském hradě neexistovala.⁴

Rozdílnost názorů badatelů nás nutí přihlédnout blíže k zachovanému půdorysu kostela a pomocí historických zpráv se pokusit o vyřešení otázky jeho zasvěcení.

Zachovaný a odkrytý půdorys popisovaného kostela byl společně s později příděnou chodbou a se zděnou obytnou budovou na severovýchodním konci apsidy objeven pod bývalou rampou před jižní bránou (s mozaikou) chrámu

sv. Víta. Púdorys kostela je jednodlní, 12 m dlouhý a 7,40 m široký, ukončený na východní straně půlkruhovou apsidou. V apsidě, která je na jižní straně spojena se základy lodi pískovcovými kvádry, je zachován zbytek oltáře a stupeň pod vítězným obloukem. Na základy severní zdi je vezděn velký pískovcový kvádr značně sešlapaného prahu. Zde byl vchod z kostela do zmíněné již chodby. Kostel je dlážděn většími opukovými deskami, kladenými na navážku, která je uvnitř silně proláklá. Pod touto navážkou je ve hloubce 50—80 cm zachována dlažba starší, mazanicová. Postranní zdivo kostela, zachované do výšky 50 cm nad vrchní dlažbou, je silné 80 cm a podle zpracování kvádrů je lze zařadit do druhé poloviny 11. století. Uvnitř jsou vidět na zdivu stopy požáru, kvádrů jsou načervenalé, silně rozhašeny a od ohně odprýskány. Kostel stál na jižním svahu dnešního hradního návrší, přímo v přirozené rokli asi 5 m hluboké. Samotná apside je založena 5,50 m hluboko v příkopu, který byl pak ještě v době existence kostela postupně zasypán. Prostor uvnitř kostela byla navežena. Na povrchu rostlého jilu na dně příkopu byly nalezeny starobylé zlomky nádob, nejspíše z 10.—11. století. Chodba, přistavěná na severní straně kostela, byla svými základy zapuštěna již jen do navážky a pod nimi byly na svahu návrší objeveny zbytky dřevěných srubů z 10. století. Chodba má zdivo silné 70 cm, je široká 340 cm a nese rovněž ve hloubce 120 cm stopy po požáru. Uvnitř chodby bylo objeveno pohřebiště — patrně duchovních osob; u jednoho pohřbu v kamenné hrobce byl nalezen bronzový kalich s patenou. V navážce uvnitř chodby a také při východní straně její zdi byly nalezeny zlomky dřívů a hlavic románských sloupů z červeného pískovce, bohatě zdobených pletencovým ornamentem. Tyto zlomky pocházejí z baziliky Spytihněvovy, zbořené za doby Karlovy v r. 1369, a ukazují, že chodba byla také zbořena a zavežena v této době. Kostel samotný zanikl podle uložení navážek a jejich keramického obsahu nejspíše na začátku 15. stol.

K severovýchodní straně apsidy nalezeného kostela je přizděna malá přístavba, a to v úhlu mezi kostelem a chodbou. Tato přístavba, která má na jižní zdi malá okénka se zachovanou železnou mřížkou a na východní straně dveře s půlkruhovitým ostěním a zbytky po trámovém stropu, je pozdější, již z doby začínající gotiky.

Kostel přiléhal svým východním koncem k proláklině, kterou šla cesta od jižní brány směrem severním a odbočovala pravděpodobně ke knížecímu paláci. Jiná cesta šla podél jižní zdi kostela; touto cestou jezdily také vozy, které odřely pískovcové nároží ve spojení apsidy s lodí kostela.

Domněnky o tom, komu byl zmíněný kostel zasvěcen, nejsou přesvědčující, ani nejsou doloženy archeologickými nálezy. Kolem kostela, na jeho severní, východní a jižní straně byly hloubeny sondy a nebylo nalezeno nic, co by nasvědčovalo, že nalezený kostel byl založen na zbytcích staršího kostela, anebo že byl založen jako kostel pohřební. Uvnitř kostela nebyla nalezena

vůbec žádná hrobka a také žádná kostra. Není to kostel P. Marie, založený knížetem Bořivojem, jehož základy byly objeveny v r. 1930 a 1950 v západní části Pražského hradu.⁵ Není to ani kaple sv. Tomáše nad hrobem knížete Břetislava II., která musela podle zpráv stát u zdi Spytihněvovy basiliky. Stavitel dómu K. Hilbert objevil tuto kapli u sakristie na severní straně románské baziliky a zjistil, že shodně se zprávami kronikáře měla pilíře a byl v ní prázdný zděný hrob.⁶ Kostí knížete Břetislava II. byly podle zpráv ze zmíněné kaple přeneseny v r. 1373 do nově vystavěné části svatovítského chrámu, a to z toho důvodu, že kaple byla zhořena, protože překážela novostavbě gotického chrámu. Kdyby byla kaple sv. Tomáše, v níž byl pohřben kníže Břetislav II., totožna s popisovaným kostelem na III. nádvoří, pak by byla nemusela být ani bořena, ani by nemusel být přenesen hrob Břetislava II. ze svého původního místa do novostavby svatovítského chrámu. Stratigrafické doklady, tj. sled terénu a navážek. nasvědčují beze sporu tomu, že kostel, objevený na III. nádvoří, zanikl (shořel?) až na začátku 15. stol.

Podle zachovaných zpráv chybí mezi sakrálními stavbami na Pražském hradě kaple sv. Bartoloměje, která však v areálu Pražského hradu skutečně stála. Prohlédneme-li půdorys zastavěného hradního návrší, zjistíme, že při archeologickém výzkumu nebyly nikde objeveny základy neznámého kostela nebo kaple. Jediný kostelík, objevený v blízkosti královského paláce, na jižní straně u svatovítského chrámu, je právě popisovaný půdorys kostela, který je nejspíše hledaným kostelíkem zasvěcení sv. Bartoloměje. Je možné, že zasvěcení bylo spojeno i s uctíváním biskupa Vojtěcha, jehož tělo bylo knížetem Břetislavem I. převezeno z Hnězdna v Polsku do Prahy v den sv. Bartoloměje.

O kostele sv. Bartoloměje máme dva záznamy, které znal již V. V. Tomek a zařadil je mezi „nejisté polohy na hradě Pražském“.⁷ Nejdříve Tomek cituje k roku 1350 (správně 1250) listinu vydanou králem Václavem I. o kapli sv. Bartoloměje na hradě Pražském. Tato listina je dnes uložena v archívu Pražského hradu a mám ji vyobrazenou v plném znění v jedné ze svých posledních prací.⁸ Listina je důležitá výslovnou a přesnou zmínkou, že kaple sv. Bartoloměje stála na hradě Pražském.

Druhá zpráva o kapli sv. Bartoloměje, kterou Tomek také uvádí, je k roku 1254 u Pokračovatele Kosmova a týká se toho, že král Přemysl Otakar I., syn krále Václava I., vrátil kapli sv. Bartoloměje zpět Pražskému kostelu, tj. svatovítskému chrámu.⁹ Z toho vidíme, že kaple (kostelík) sv. Bartoloměje měla určitý význam a jistě také po strážce hmotné musela být vybavena.

Uvedené dva záznamy mluví o samostatné kapli nebo kostelíku a nijak nesouvisí s oltářem sv. Bartoloměje uvnitř svatovítské baziliky, jinak by se o tom učinila zmínka. Domnívám se proto, že s největší pravděpodobností možno považovat základy kostelíka objevené na III. nádvoří Pražského hradu za kapli, známou v pramenech a zasvěcenou sv. Bartoloměji. Dosud nebyly nikde na hradě

nalezeny zbytky sakrální stavby, které by byly v rozporu s vyslovenou domněnkou, i když víme, že na hradě Pražském u jirskeho klášteera stál také kostelík sv. Jana Křtitele, který byl nejspíše kaplí hřbitovni a jehož základy dósud nebyly poznány.

P o z n á m k y

¹ V. Richter, O účelu čl. rotund, ččH, XLII, 1936.

² Karel Fiala, Starý hrad Pražský, vydal časopis „Stavitel“ 1922; — idem, Hrad Pražský v době románské, 1933; — I. Borkovský, O počátcích Pražského hradu a o nejstarším kostele, 1948.

³ K. Guth, Hrad pražský, P A XXXIII, 1931, 24.

⁴ J. Cibulka, Templum Sanctae Mariae, Kniha o Praze 1958, 43.

⁵ I. Borkovský, Kóstel Panny Marie, P A XLIV, 1953.

⁶ K. Hilbert, Nové poznatky o románské basilice na hradě pražském, P A XXVI, 1914, 14.

⁷ V. V. Tomek, Základy starého místopisu Pražského, oddíl III, Malá Strana, 130.

⁸ I. Borkovský, K otázce nejstarších kostelů na Pražském hradě, P A LI 1960, 363, obr. 8.

⁹ Fontes R. B. II 1874, 292, k r. 1254: „Eodem anno VI Idus Julii Przemysl, filius regis Wenceslai, reddidit capellam sancti Bartholomaei ecclesiae Pragensi, quam pater eius adhuc vivens contulerat eidem ecclesiae pro quibusdam possessionibus ablatis.“ (Téhož léta dne 10. července Přemysl, syn krále Václava, vrátil kapli sv. Bartoloměje kostelu Pražskému, kterou jeho otec ještě za svého života dal témuž kostelu za některé odňaté statky.)

КОСТЕЛ СВ. ВАРФОЛОМЕЯ В ПРАЖСКОМ КРЕМЛЕ

В Пражском кремле проводятся с 1925 г. археологические раскопки, в результате которых можно узнать процесс возникновения и начальный период существования одного из самых значительных чешских городищ, чье развитие продолжалось больше чем тысячелетие. С древнейших времен основывались также на территории Пражского городища церкви, которые в другой измененной архитектурной форме существуют до сих пор. Но есть здесь и церкви, которые возникли позже и исчезли в поздний период средневековья, не оставив следа в письменных памятниках. Одной из этих церковных построек является церковь Св. Варфоломея, о которой есть сведения со времени короля Вацлава I и Пржемысла Отакара I (XIII в.). В письменных источниках не сохранились сведения о том, что церковь перестала существовать; до настоящего времени нельзя также точно установить место, где она находилась.

В 1920 г. архитектор Пражского Кремля К. Фиала открыл в третьем дворе Кремля фундамент церкви с одним нефом, которая потом в 1925 г. была исследована более основательно. Фундамент этой церкви размером в — 12 м × 7,40 м с сохранившимися остатками алтаря и каменного пола был обнаружен на склоне южнее храма Св. Вита в непосредственной близости к западной стороне Королевского Дворца. Судя по внешнему виду и в результате анализа остатков стен, эта церковь была основана скорее всего во второй половине XI в., вероятно, в память о перенесении остатков святого Войтеха князем Бржетиславом из Польши в Прагу в день святого Варфоломея.

После открытия этой церкви были высказаны разные взгляды о том, в честь какого святого она была освящена; ее считали костелом святого Варфоломея, святого Андрея, Девы

Марии и т. д. Автор склоняется к мнению тех, кто считает, что этот костел был посвящен св. Варфоломею. В Пражском Кремле в ходе дальнейших раскопок не были открыты остатки другого церковного здания; это могло бы вызвать сомнения в правдоподобности заключения, что церковь, обнаруженная в 1920 г., является, по всей вероятности, церковью св. Варфоломея.

По заключению археологов, т. е. судя по расположению церкви, она прекратила свое существование в начале XV в., вероятно, в результате пожара. Остатки фундамента церкви были во время работ с целью поднятия уровня мостовой 3 двора Пражского Кремля совершенно засыпаны.

Перевод: Л. С. Языкова

DIE ST. BARTHOLOMÄUSKIRCHE AUF DER PRAGER BURG

Auf der Prager Burg werden seit dem Jahre 1925 archäologische Untersuchungen durchgeführt, auf deren Grundlage die Entstehung und die Anfänge einer der bedeutendsten Burgstätten, die in ihrer Entwicklung tausend Jahre überstanden hat, erforscht werden können. Seit dem 9. Jahrh. wurden auf der Fläche der Prager Burgstätte Kirchen gegründet; einige von denen existieren in einer abgeänderten Bauform noch in unserem Zeitalter. Es sind hier jedoch auch Kirchen, die später entstanden sind, und die im späten Mittelalter ohne jeden Vermerk in den Dokumenten verschwanden. Eine von diesen ist die St. Bartholomäuskirche, von der wir Berichte aus der Zeit des Königs Václav I. und Přemysl Otakar I. aus dem 13. Jahrhundert besitzen. Die Eintragung von dem Untergang dieser Kirche ist in den Quellen nicht erhalten geblieben und bis heute kann man sie mit Sicherheit nicht lokalisieren.

Im Jahre 1920 wurden von dem Baumeister der Prager Burg K. Fiala auf dem III. Burghof die Fundamente einer einschiffigen Kirche entdeckt. Diese sind dann im Jahre 1925 einer eingehenden Forschung unterzogen worden. Die Grundmauern dieser Kirche — im Ausmass von 12×7,40 m — mit erhaltenen Resten des Altars und des Pflasters wurden auf dem Abhang südlich des St. Veitsdomes knapp an der westlichen Seite der königlichen Burg vorgefunden. Nach der Beschaffenheit und Analyse des Mauerwerkes wurde diese Kirche höchstwahrscheinlich in der zweiten Hälfte des 11. Jahrhunderts gegründet. Dies geschah mutmasslich zur Erinnerung an die Überführung des Leichnams des heiligen Adalbert durch den Fürsten Břetislav aus Polen nach Prag an St. Bartholomäustage.

Nach der Entdeckung dieser Kirche hat man verschiedene Ansichten von ihrer Weihe ausgesprochen; sie wurde als die Kirche des heiligen Bartholomäus, der Jungfrau Maria und anderer bezeichnet. Der Verfasser neigt zur Annahme der Version, dass diese Kirche zu Ehren des heiligen Bartholomäus aufgebaut wurde. Auf der Prager Burg fand man durch weitere archäologische Untersuchungen keine Reste eines anderen sakralen Baues vor, die die angenommene Bezeichnung der im Jahre 1920 entdeckten St. Bartholomäuskirche in Zweifel setzen könnten.

Nach der archäologischen Überprüfung der Erdschichten verschwand diese Kirche am Anfang des 15. Jahrhunderts; wahrscheinlich durch einen Brand. Die Reste ihrer Fundamente wurden bei der Hebung vom Niveau des III. Hofes der Prager Burg verschüttet.

Übersetzt von E. Uhrová

